

tung, ligesom der ogsaa findes en del gentagelser, men for enhver, der vil sætte sig ind i et ældre regeringskontors historie, er det en lærerig bog.

Johan Hvidtfeldt.

Man har i de sidste Aar kunnet spore en stadig stigende Interesse for de Problemer, der knytter sig til Skabelsen af Tysklands Enhed 1864—71. Foruden en Del mindre Afhandlinger og Tidsskriftsartikler er foreløbig udkommet to større Værker, som i talrige Synspunkter har den nationalsocialistiske Revolution til Forudsætning: Chester Wells Clark: *Franz Joseph and Bismarck. The Diplomacy of Austria before the War of 1866* (Harvard 1934) og Otto Scheel: *Bismarcks Wille zu Deutschland in den Friedensschlüssen 1866* (Breslau 1934). Samtidig foreligger en Række ny Aktpublikationer og Arkivaabninger. Tyske, franske og danske Akter er blevet offentliggjort; i de østrigske Statsarkiver, der for de senere Menneskealderes Vedkommende var næsten helt utilgængelige, har man fra 1918 givet Adgang til alt Materiale op til 1895; desuden har Franz Josefs Efterkommere paabegyndt, hvad man maa haabe skal blive en Publikation af samtlige Kejserens Breve, medens Grev Rechbergs Arvinger har tilladt en Gennemforskning af dennes personlige Papirer.

Chester Wells Clark, Professor ved Princetonuniversitetet, har opholdt sig adskillige Aar i Tyskland og Østrig og studeret sit Emne meget indgaaende. Allerede for en Menneskealder siden har Friedjung (i *Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859—66*) gennemtrængt den Mystik, der omgav Kejseren, og ærbødigt, men bestemt tillagt denne Hovedansvaret for Østrigs Politik. Paa Grundlag af Statsraadsprotokollerne og Kejserens Korrespondance godtgør Clark, hvad Friedjung mente, men ikke kunde bevise fyldestgørende. Clarks Bog er en grundig og dokumenteret Fremstilling af Østrigs Udenrigspolitik i Aarene op til 1866. Forfatteren viser, hvorledes Kejserens personlige Mistillid til dristige Eksperimenter og Tilbøjelighed til at vige tilbage for vanskelige Afgørelser hindrede enhver konstruktiv udenrigspolitisk Nyorientering. Han havde Tanker om en S sammensvejsning af Preussen, de tyske Stater og Østrig til et stærkt Bolværk mod den revolutionære Bølge fra Frankrig og Italien (jfr. Metternich), men kunde ikke drives til at omsætte sine Tanker i Handling. Under disse Forhold blev det højst utilfredsstillende at være østrigsk Diplomat. Kejseren fulgte aldrig sine Raadgivere helt ud. Bieglebens omhyggeligt motiverede Planer om Alliance med

Frankrig forkastede Kejseren ganske, Fredspolitikeren Rechbergs Ønske om Forbund med Preussen antog han kun delvis. Kejserens og dermed Rigets udenrigspolitiske Program til 1866 var et taaget Kompendium af store Illusioner, praktiske Formaal og habsburgske Principper.

Clark giver tillige en interessant Karakteristik af Bismarcks og Franz Josefs indbyrdes Forhold. De genspejlede i deres Følelser over for hinanden Nordtysklands Holdning over for Sydtyskland og omvendt; Bismarck holdt af Franz Josef, men beundrede ham ikke, Franz Josef beundrede Bismarck, men kunde ikke lide ham. Efter Krigen blev det anderledes. Kejseren blev Opportunist i al Politik; han modtog Bismarcks udstrakte Haand, og med Tiden blev de særdeles gode Venner; han fulgte Bismarcks tidligere Raad om at forlægge Rigets Tyngdepunkt til Ungarn og fandt i Forbundet med Tyskland i en anden Forstand den centraleuropæiske Union, han havde drømt om i Aarene før 1866.

Kielerprofessoren Scheel skildrer i sin Bog Bismarcks »tyske Revolution«, som tilsigtede en bedre national Organisation af Tyskland, end Forbundet af 1815 havde været. Det ny og interessante er den Opfattelse af Bismarck, Forfatteren gør gældende, ud fra et omfattende, hidtil ubehandlet Kildemateriale, men unægtelig ogsaa ved, hvad man kunde fristes til at kalde, »hin-einlesen« ud fra helt moderne Forudsætninger. Idet Bismarck handlede, ikke storpreussisk, men bevidst nationalt, var allerede 1866 hans Maal et samlet Tyskland, der skulde garantere Tysklands nationale Selvstændighed. Den tyske Nation skulde ophøre med blot at være et Objekt for den europæiske Politik og blive en selvstændig og en kraftig Faktor. Han mødte imidlertid kraftig Modstand. I Pragerfreden maatte han akceptere franske Forbehold med Hensyn til Sydtyskland, der skulde beholde en international uafhængig Eksistens (§ 4), og til de nordlige Distrikter af Slesvig (§ 5); alligevel blev hans »bedre nationale Organisation« Grundlaget for det tredie Rige med den stærke Vilje til at udgøre eet Folk. Den rette Forstaaelse af Bismarcks Genius faar man saaledes, ifølge Scheel, ikke ved at studere ham i hans Magtperiode efter 1870, men gennem et Studium af, hvad han naaede, og hvad han maatte give Afkald paa i Aarene 1866—67.

Poul Kierkegaard.

Blandt de mange Spørgsmaal, som den internationale Historikerorganisation har opført paa sit Arbejdsprogram, staar en